

sformułowano szereg opinii, niekiedy kontrowersyjnych. Trzeba wszakże stwierdzić, iż największą wartością spotkania był jego inspirujący charakter. Toteż prowadzący spotkanie dr A. Sakson nie zamykał dyskusji, zapowiadając kontynuację najważniejszych z podjętych wątków.

Stanisław Żerko

STOSUNKI POLSKO-BRYTYJSKIE I GENEZA II WOJNY ŚWIATOWEJ

W dniach 4-5 września 1989 r. z inicjatywy Instytutu Zachodniego, przy współudziale historyków z Wielkiej Brytanii, w siedzibie Instytutu odbyła się konferencja naukowa poświęcona stosunkom polsko-brytyjskim i genezie II wojny światowej.

Otwierając obrady, dyrektor Instytutu Zachodniego prof. dr hab. A. Czubiński przedstawił pozycję Polski na europejskiej arenie politycznej okresu międzywojennego. Była ona znaczna, zwłaszcza dla Niemiec, lecz jednak nie w pełni rozumiana i doceniana przez rządy brytyjskie. Mówca zwrócił też uwagę, iż wypowiedając III Rzeszy wojnę Zjednoczone Królestwo i Francja były do niej całkowicie nieprzygotowane, a w społeczeństwie obu państw górę brały nastroje pacyfistyczne.

Dr R. A. C. Parker w wystąpieniu *The British Government and the Guarantee to Poland of March 1939* przedstawił okoliczności i następstwa udzielenia przez Wielką Brytanię gwarancji dla Polski. Były one — wg referenta — znaczne lecz nie mogły zastąpić Londynowi bliższej współpracy z ZSRR. Podkreślono fakt, iż aneksja reszty terytorium Czechosłowacji wpłynęła ponaglająco na sprawę brytyjskich gwarancji dla Polski, a pakt Ribbentrop-Mołotow w żaden sposób nie zaktywizował pomocy Zachodu dla zagrożonej z dwóch stron Polski.

Prof. W. T. Kowalski poświęcił swój referat relacjom brytyjsko-polskim w okresie marzec - wrzesień 1939. Rozpoczął od stwierdzenia, które w trakcie dyskusji było często poruszane i wywołało liczne polemiki, iż w świetle prawa międzynarodowego porozumienie brytyjsko-polskie z 25 VIII 1939 r. obowiązuje po dzień dzisiejszy. Za podpisaniem porozumienia w 1939 r. ze strony brytyjskiej nie poszły żadne posunięcia o konkretnym znaczeniu militarnym, co ułatwiło Hitlerowi agresję na Polskę. Mówca podkreślił słabość wojskową Wielkiej Brytanii i wysunął hipotezę, że realizatorem brytyjskich gwarancji dla Polski (w myśl założeń Chamberlaina) miała być ... Armia Czerwona. Zaznaczono też wyraźną rozbieżność w ocenie sytuacji Polski między *Foreign Office* a *War Cabinet*.

Pozycję zajmowaną w polityce Londynu przez Niemcy ukazał w swym wystąpieniu doc. M. Baumgart. Stwierdził on, iż wraz z objęciem przez N. Chamberlaina urzędu premiera, *appeasement* rozpoczął swój triumfalny pochód i stał się głównym wyznacznikiem brytyjskiej polityki zagranicznej. Dopiero aneksja okrojonej w Monachium Czechosłowacji wpłynęła na radykalną zmianę stanowiska rządu Jego Królewskiej Mości Jerzego VI.

Prof. B. J. Bond przedstawił miejsce Polski w strategicznych planach Wielkiej Brytanii w okresie między kwietniem a sierpniem 1939 r. Stwierdził, iż gwarancje brytyjskie ani nie zapewniały utrzymania pokoju, ani nie były równoznaczne z końcem ery *policy of appeasement*. O ślepej wierze Chamberlaina w zapewnienia dane mu przez Hitlera miało świadczyć niedoinformowanie *Foreign Office* co do podpisania i postanowień paktu Ribbentrop-Mołotow. Sposób prowa-

dzenia totalnej wojny przez *Wehrmacht* na terenach polskich w żaden sposób nie wpłynął na modyfikację, czyli uaktywnienie stanowiska brytyjskiego.

Powszechnie wiadomo było, iż w maju i sierpniu 1939 r. prowadzone były polsko-brytyjskie rozmowy sztabowe. Ich przebieg i wnioski z tego wypływające przedstawił prof. E. Kozłowski. Jako podstawową konkluzję tych negocjacji można przyjąć wniosek, iż wojnę traktowano jako nieuniknioną, długotrwałą i wymagającą szerokiej współpracy wszystkich aliantów. Brak było jednak konkretnych postanowień co do charakteru tej współpracy i sposobów udzielenia Polsce pomocy.

Doc. T. Schramm, omawiając pozycję Niemiec w polityce Francji w okresie 1939 - 1940, stwierdził, iż czynnik francuski w genezie ostatniej wojny nie był tak istotny jak czynnik brytyjski. Wspólna granica wpływała w wyraźny sposób na konieczność ustalenia nowego *modus vivendi* po Monachium między Paryżem a Berlinem. Skomplikowaną i specyficzną sprawę, jaką były stosunki radziecko-niemieckie w latach 1939 - 1941 przedstawił doc. A. Skrzypek. Niemcy zawsze odgrywały zarówno dla Rosji, jak i dla ZSRR duże znaczenie, a powersalska współpraca wojskowa znaczenie to jeszcze podnosiła. Referent wysunął dyskusyjną hipotezę, iż Stalin wiedział o decyzji Hitlera zaatakowania Polski w dniu 26 VIII 1939 r.

Kolejne wystąpienia dotyczyły już bezpośrednio okresu wojny. Prof. Cz. Łuczak przedstawił politykę okupacyjną III Rzeszy stwierdzając, iż zmierzała ona do maksymalnego wyeksploatowania ziem podbitych. Miało to olbrzymie znaczenie dla gospodarki niemieckiej. Z wystąpieniem tym korespondował referat prof. I. Kershawa poświęcony niemieckiej okupacji Wielkopolski, zwanej wtedy *Warthegau*. Obok aspektów czysto gospodarczych takiego stanu rzeczy, mówca zwrócił uwagę na silną i bezwzględną politykę wynaradawiania i eksterminacji Polaków.

Przedstawiciel strony brytyjskiej, dr J. D. Charmley, wystąpił z referatem pt. *Churchill as War Hero*. Podkreślił dużą rolę i bezpośrednie zaangażowanie premiera rządu brytyjskiego lat wojny.

Obok wystąpień M. Baumgarta, T. Schramma i A. Skrzypka przedstawiono też kilka referatów traktujących o pozycji, jaką Niemcy hitlerowskie zajmowały w polityce państw trzecich, będących zarówno sprzymierzeńcami Berlina, jak i jego nieprzyjaciółmi lub też zajmujących pozycję neutralną. I tak: prof. St. Sierpowski przedstawił stosunek Włoch do Niemiec, natomiast dr W. Olszewski nawiązywał pewne aspekty współpracy niemiecko-japońskiej. Z powyższymi wystąpieniami korespondował referat dr B. Koszela nt. pozycji Niemiec w polityce Hiszpanii.

Rolę państw bałtyckich w polityce Niemiec przedstawił doc. M. Nurek, a pozycję Niemiec w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w okresie 1939 - 1941 omówiła dr J. Kiwerska.

We wszystkich powyższych wystąpieniach w mniejszym lub większym stopniu ukazywano pozycję Wielkiej Brytanii i jej wpływ na stosunki Niemiec z państwami trzecimi.

Każdorazowo, po zakończeniu obrad, dochodziło do ożywionej dyskusji z udziałem m.in. prof. Kowalskiego, Czubińskiego, Sierpowskiego, Bonda, Kershawa i innych. Obok poruszonej już kwestii aktualności porozumienia brytyjsko-polskiego z 25 VIII 1939 r. podważonej przez jednego z dyskutantów, szczególnie wiele kontrowersji wywołała sprawa gwarancji brytyjskich, ich realnej wartości i spo-

sobu realizacji. Dyskutanci doszli do dość zgodnej opinii, iż gwarancje te były jedynie *bluffem* politycznym, nie pociągnęły za sobą żadnych posunięć wojskowych, a rząd Chamberlaina — udzielając ich w marcu 1939 r. — grał jedynie na zwłokę; liczył, iż powstrzymają one zapędy Hitlera. Stało się jednak inaczej.

Dyskutowano też na temat pozycji Wielkiej Brytanii w stosunkach Niemiec z państwami trzecimi.

Kończąc obrady prof. A. Czubiński stwierdził, iż konferencja wniosła wiele interesujących spostrzeżeń i uwag w sprawie relacji polsko-brytyjskich w okresie przed wybuchem II wojny światowej. Udział przedstawicieli historyków brytyjskich pozwolił zapoznać się z inną — niż w polskiej historiografii — interpretacją wielu problemów.

Wiesław Maćkowiak

ŚLĄZACY, KASZUBI, MAZURZY I WARMIACY:
PROBLEMY IDENTYFIKACJI NARODOWEJ I REGIONALNEJ —
KONFERENCJA NAUKOWA

W lutym 1988 r. powstał działający przy Instytucie Zachodnim Niezależny Ogólnopolski Zespół Socjologów ds. Ludności Rodzimej. Skupia on piętnastu socjologów z szeregu ośrodków naukowych (Krakowa, Wrocławia, Opolu, Poznania, Warszawy, Gdańska i Olsztyna), którzy prowadzą badania terenowe w społecznościach ludności rodzimej. Genezy powstania Zespołu upatrywać należy w dyskusji grupy socjologów, uczestników VII Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologów, który odbył się we wrześniu 1986 r. we Wrocławiu. Jedną z sekcji Zjazdu poświęconą była analizie przemian społecznych dokonujących się na Ziemiach Zachodnich i Północnych. W trakcie jej obrad zaprezentowano referaty poświęcone ludności rodzimej Śląska i Mazur. Postanowiono wówczas, że warto stworzyć zespół socjologów, który byłby platformą wymiany doświadczeń wynikających z badań terenowych oraz stwarzał miejsce dla dyskusji metodologicznych.

Poczynając od lutego 1988 r. uczestnicy zespołu spotykali się co 2-3 miesiące na kolejnych zebraniach, w trakcie których podstawą do dyskusji były wystąpienia poszczególnych jego członków.

Podsumowaniem dotychczasowych ustaleń badawczych Zespołu była zorganizowana w Instytucie Zachodnim konferencja naukowa w dnia 7-8 grudnia 1989 r. pt. *Ślązacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy — problemy identyfikacji narodowej i regionalnej*.

Otwierając obrady prof. Antoni Czubiński, dyrektor Instytutu Zachodniego zauważył, iż konferencja dotyczy złożonego i bolesnego problemu naszej najnowszej historii. Wyraził nadzieję, że obrady przyczynią się do pełniejszego zrozumienia losów i dylematów, przed którymi stoją Ślązacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy.

Konferencję zainaugurowały dwa wystąpienia analizujące sytuację na Śląsku Opolskim. Mgr Danuta Berlińska i mgr Franciszek Jonderko przedstawili główne ustalenia prowadzonych przez zespół socjologów z Instytutu Śląskiego w Opolu badań terenowych. D. Berlińska w referacie zatytułowanym *Ślązacy jako wspólnota regionalna* skupiła się na analizie ciągłości tradycji śląskiej oraz przyczynach nińskiej pozycji społecznej Ślázaków. F. Jonderko skupił uwagę słuchaczy na ukazaniu dystansu społecznego, który dzieli nadal ludność rodzimą i napływową. Pro-